

*До спеціалізованої вченої ради
Д 41.884.04 в Одеському
державному університеті
внутрішніх справ
пров. Сабанський, 4, м. Одеса,
65014*

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Проданець Наталії Миколаївни «Тактика виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб під час досудового розслідування», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Актуальність теми дослідження. Допит є однією із найбільш розповсюджених слідчих (розшукових) дій під час розслідування будь-якого кримінального правопорушення. Не є виключенням і кримінальні провадження, у яких фігурантами виступають неповнолітні особи, які через ті чи інші обставини можуть надавати неправдиві показання, що призводить до отримання від цієї С(Р)Д негативних результатів. З урахуванням специфічного стану неповнолітніх осіб, що обумовлений їх фізичним розвитком, певним ступенем емоційної, психічної та соціальної зрілості, виникає актуальна для юридичної практики проблема – удосконалення тактики виявлення та подолання неправдивих показань вказаних суб'єктів.

Водночас, у спеціальній літературі проблеми теорії та практики виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб під час досудового розслідування досліджені недостатньо, що зумовлює необхідність комплексного опрацювання цієї проблематики. У даному аспекті дисертаційне дослідження Н. М. Проданець «Тактика виявлення та подолання неправдивих

показань неповнолітніх осіб під час досудового розслідування» є актуальним і своєчасним.

Дисертація підготовлена відповідно до загальної тематики наукових досліджень Одеського державного університету внутрішніх справ «Пріоритетні напрями розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (реєстраційний номер 0123U103538), кафедри кримінального процесу та криміналістики «Сучасні тенденції розвитку кримінального процесу та криміналістики» (реєстраційний номер 0124U003473). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Одеського державного університету внутрішніх справ (протокол від 29.10.2015 № 3). (стор. 14 дис., стор. 2 автореф.).

Метою дисертації є розроблення основ тактики виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб під час досудового розслідування та формулювання на їх основі ефективних науково обґрунтованих рекомендацій (стор. 14-15 дис., стор. 2 автореф.).

Оцінка змісту та структури дисертації, її завершеності та оформлення. Дисертація складається з анотації, змісту, вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 256 сторінок, з яких 188 – основного тексту. Список використаних джерел містить 259 найменувань на 28 сторінках, додатки подано на 41 сторінці.

Структура дисертації є досить логічною й послідовною. Ключовими проблемами, які розглянуті в роботі, є: визначення видів неправдивих показань неповнолітніх осіб під час досудового розслідування; систематизація тактичних прийомів виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб під час досудового розслідування; типізація слідчих ситуацій як визначального фактору застосування тактичних прийомів виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб під час досудового розслідування; особливості тактики виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб під час допиту у режимі

відеоконференції у ході досудового розслідування; специфіка застосування тактичних прийомів під час допиту неповнолітніх осіб з урахуванням механізму формування показань різних вікових груп; особливості тактики виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб при допиті у «Кризовій кімнаті, дружній до дитини»; впровадження іноземного досвіду застосування тактичних прийомів з виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб з урахуванням правових стандартів ЄС тощо.

Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації. Оформлення дисертації та автореферату в цілому відповідає встановленим вимогам.

Ступінь обгрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Методологічну основу дисертаційного дослідження складає система загальнонаукових та спеціальних методів пізнання правових явищ. Так, історичний метод застосовувався при висвітленні теоретичної розробленості теми та при дослідженні розвитку окремих концепцій, теорій та підходів з криміналістичної та психологічної проблематики (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 1.4); формально-логічний метод для визначення поняття «неправдиві показання» (підрозділ 1.2), метод кількісного та якісного аналізу, соціологічний, статистичний методи були використані для опрацювання результатів анкетування слідчих Національної поліції. Прикладна частина дослідження виконана із застосуванням методів опитування, спостереження, аналізу документів та емпіричного матеріалу, функціональний метод для визначення ситуаційної обумовленості системи тактичних прийомів (підрозділ 2.3), дослідження динаміки застосування окремих тактичних прийомів (підрозділ 3.3); системно-структурний для виокремлення чинників, що впливають на встановлення психологічного контакту та розроблення їх класифікації (підрозділи 2.1, 2.2), побудови системи тактичних прийомів (підрозділ 3.2); порівняльний (компаративістики) для визначення співвідношення особливостей конфліктної та безконфліктної ситуацій допиту

(підрозділи 2.3, 3.1) та тактичних прийомів (підрозділи 3.2, 3.3). (стор. 16 дис., стор. 3-4 автореф.).

Висновки дисертантки опираються на глибокий аналіз чинного кримінального процесуального законодавства України, нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, МВС України, пленумів Верховного Суду.

Науково-теоретичним підґрунтям дисертації стали праці з філософії, логіки, кримінального процесу, криміналістики, психології, наукової організації праці як вітчизняних, так і зарубіжних науковців.

Емпіричну базу дослідження склали протоколи допитів неповнолітніх осіб під час досудового розслідування за матеріалами 100 кримінальних проваджень та узагальнені результати опитувань 237 слідчих ГУНП в Одеській, Миколаївській, Херсонській та Вінницькій областях (стор. 16 дис., стор. 4 автореф.).

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукова новизна результатів дисертації полягає в тому, що за характером і змістом проблем, які розглядаються, дисертація є одним із перших в Україні комплексних досліджень теоретичних, правових і організаційних засад з визначення специфіки тактики виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб під час досудового розслідування. Така комплексність дозволила авторці сформулювати низку теоретичних положень, які мають істотне значення для розвитку наукових засад тактики виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб під час досудового розслідування.

Вивчення представлених Н. М. Проданець матеріалів дисертації та автореферату дають підстави стверджувати, що нею проведений ґрунтовний теоретико-методологічний, історичний та правовий аналіз теми, яка є однаково актуальною та важливою як для розвитку теорії кримінального процесу та криміналістики, так і в практичному вимірі. Авторкою сформульовані змістовні висновки і пропозиції, що виносяться на захист.

Слушним є підхід дисертантки щодо визначення основних тактичних прийомів початкового етапу допиту у ситуації, коли неповнолітня особа налаштована давати неправдиві показання: 1) невимушена бесіда; 2) акцент на особисті якості неповнолітнього; 3) прийом першого враження; 4) прийом несподіванки, 5) прийом відволікаючого фактору; 6) можливість довільного викладу інформації; 7) ігрова форма впливу; 8) позиція довіри; 9) графічне зображення та схеми; 10) різке припинення неправди, 11) застосування другорядної інформації для уточнення головної та ін. (стор. 98 дис., стор. 4 автореф.).

Заслуговує на увагу розроблена авторкою класифікація неправдивих показань, згідно якої за суб'єктивною стороною та обсягом неправдиві показання неповнолітніх осіб можуть поділятися на повністю або частково: 1) завідомо неправдиві показання; 2) помилкові показання; за способом виявлення шляхом: 1) зіставлення з показаннями інших учасників кримінального провадження; 2) аналізу показань однієї особи, які отримані в різний час та мають суттєві розбіжності; 3) аналізу показань особи та зібраними речовими доказами, документами, висновками експертів, відеозаписами тощо) (стор. 58 дис., стор. 8 автореф.).

Окремої уваги заслуговує розроблене авторкою положення про те, що тактика допиту у «Кризовій кімнаті дружній до дитини» має чітко визначену структуру, та включає в себе такі складові: 1) підготовчий етап (ознайомлення з матеріалами кримінального провадження та дитиною; підготовка місця допиту, речових доказів та науково-технічних засобів; підбір фахівців); 2) встановлення контакту з дитиною (індивідуальний підхід; створення довірливого середовища; гнучкість у методах комунікації; спостереження за поведінкою); 3) початкове опитування (емпатійний та підтримуючий стиль інтерв'ю; збір загальної інформації; відкриті питання); 4) поглиблене опитування (позитивна підтримка; поступове ускладнення запитань; фокус на конкретику; зіставлення фактів; використання когнітивного інтерв'ю; аналіз послідовності показань); 5) використання психологічних методик та

тактичних прийомів (проективні методики; аналіз невербальних сигналів); 6) завершальний етап (оцінка достовірності показань; висновок і подальші дії); 7) аналіз та документування (документування процесу; рецензування та аналіз допиту) (стор. 152-154 дис., стор. 16 автореф.).

На нашу думку, Н. М. Проданець достатньо повно дослідила проблеми виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб під час досудового розслідування та сформулювала на їх основі відповідні науково обгрунтовані рекомендації.

Отже, наукові і науково-практичні положення, висновки і рекомендації, що містяться в дисертації, здебільшого характеризуються новизною, добре обгрунтовані та їх достовірність не викликає сумнівів.

Значення положень, висновків та рекомендацій дисертації для науки і практики, конкретні шляхи використання результатів дослідження. Практичне значення роботи Н. М. Проданець полягає в тому, що наукові положення, висновки й пропозиції можуть бути використані: у науково-дослідній роботі – для проведення наукових досліджень з удосконалення тактики виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб під час досудового розслідування (акти впровадження у наукову діяльність Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені В. В. Сташиса від 18.06.2021, Донецького державного університету внутрішніх справ від 15.12.2021 та ОДУВС від 03.08.2022); у сфері правотворчості – у процесі підготовки, опрацювання й удосконалення національних нормативно-правових актів; у правозастосовній діяльності – як рекомендації з тактики виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб у ході кримінальних проваджень (акти впровадження у діяльність СУ ГУНП України в Одеській та Миколаївській областях від 21.06.2021, 12.07.2021); у навчальному процесі – під час викладання навчальної дисципліни «Криміналістика» (акти впровадження у навчальний процес ДонДУВС від 15.12.2021, ОДУВС від 21.07.2022). (стор. 18-19 дис., стор. 5-6 автореф.).

Публікації. Основні положення й висновки дисертаційного дослідження висвітлено у 10 наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук (дві у співавторстві з Горбаньовим І. М., Камишанським О. Ю.), дві статті – у періодичних виданнях іноземних держав (одна у співавторстві з Федоровим І. В.), а також у чотирьох тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Положення, висновки й пропозиції, викладені у дисертації, із достатньою повнотою висвітлені у вказаних в роботі публікаціях, що відповідає встановленим для такого виду робіт вимогам.

Особистий внесок дисертантки. Дисертація є самостійним дослідженням здобувачки, у результаті якого були сформовані висновки, пропозиції та практичні рекомендації з удосконалення тактики виявлення неправдивих показань неповнолітніх осіб та формулювання ефективних науково обґрунтованих рекомендацій з їх подолання під час досудового розслідування. Особистий внесок авторки у наукових працях, підготовлених у співавторстві, становить не менше 50%. Ідеї та розробки співавторів у дисертації не використовувалися. Основні положення, пропозиції та висновки, що характеризують наукову новизну та практичне значення результатів дисертації й виносяться на захист, є результатом особистих досліджень здобувачки.

Відсутність (наявність) академічного плагіату. Під час вивчення дисертації, автореферату та наукових публікацій фактів академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації не виявлено. Дисертаційна робота Проданець Наталії Миколаївни є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Вищезазначене дає підстави для позитивної оцінки представленої дисертації саме як завершеного, актуального й самостійного монографічного дослідження. Проведене Н. М. Проданець дослідження дозволило їй отримати нові науково обґрунтовані результати, які характеризуються єдністю змісту і

в сукупності розв'язують важливе наукове завдання, що має істотне значення для науки кримінального процесу і криміналістики, пов'язане з розробленням основ тактики виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб під час досудового розслідування та формулювання на їх основі відповідних науково обґрунтованих рекомендацій.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи в цілому зміст дисертації Н. М. Проданець «Тактика виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб під час досудового розслідування» та відзначаючи її відповідність вимогам до робіт, які подані на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук щодо необхідного теоретичного рівня, ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, їх достовірності й наукової новизни, практичної значущості, уявляється за доцільне висловити сумніви щодо окремих її положень і висновків, які можуть слугувати підґрунтям для дискусій під час прилюдного захисту. До них належать такі:

1. Не достатньо аргументованим, на наш погляд, є твердження здобувачки про те, що перспективним напрямом удосконалення процедури допиту є розробка національної методики оцінки достовірності (валідності) показань неповнолітніх осіб (стор. 18; 126 дис., стор. 16 автореф.). Тож під час прилюдного захисту цікаво було би почути думку дисертантки щодо змісту такої методики та доцільності її розроблення.

2. Викликає сумніви актуальність висловленої дисертанткою пропозиції щодо створення реєстру психологів для участі у допитах неповнолітніх (стор. 126 дис., стор. 16 автореф.), адже станом на сьогодні такий реєстр вже створений і функціонує. Він має назву «Реєстр психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги».

3. Не достатньо аргументованим, також, видається твердження авторки про те, що важливим напрямом удосконалення положень КПК України, в

умовах свроінтеграції України, імплементації принципів кримінального провадження, дружнього до дитини і забезпечення її найкращих інтересів шляхом деталізації правил допиту малолітньої або неповнолітньої особи, серед іншого, є «3) проведення допитів особою, яка спеціально підготовлена для цих цілей» (стор. 187 дис., стор. 17 автореф.). Зазначена позиція має бути уточнена.

4. Видаються спірними деякі пропозиції щодо доповнення чинного КПК України, зокрема, щодо обов'язкового проведення допиту малолітньої або неповнолітньої особи незалежно від її процесуального статусу, у спеціально обладнаному та прилаштованому приміщенні, дружньому (доброзичливому) до дитини (стор. 218-219 дис.). Зважаючи на те, що сьогодні далеко не в кожному слідчому підрозділі є таке приміщення, закріплення в КПК України такої норми зробить розслідування кримінальних правопорушень, фігурантами яких є малолітні або неповнолітні особи, вкрай утрудненим. Дискусійними також видаються пропозиції дисертантки щодо закріплення в КПК України обов'язковості здійснення відеозапису допиту неповнолітніх осіб (стор. 187 дис., стор. 10 автореф.). Видається, що питання відеофіксації показань таких осіб все ж має вирішуватися виключно індивідуально з урахуванням обставин провадження, особливостей ступеня розвитку й стану здоров'я дитини, а також з урахуванням її думки та позиції її законних представників. Окрім того, додаткової аргументації потребує ідея законодавчого закріплення поняття «неправдиві показання» (стор. 46 та 218 дис.), адже КПК України уже містить категорію «достовірність доказів», а поняття «неправдивість», на думку опонента, може та має розглядатися як спеціальна форма недостовірності відносно показань.

5. Судячи зі списку використаних джерел найсвіжіші літературні джерела, використані під час підготовки дисертаційного дослідження, датовані 2022 роком. Між тим протягом 2023-2024 років в Україні опубліковано низку праць таких авторів, як А. О. Антощук, І. В. Гловюк, А. П. Марущак, О. В. Пчеліна, Н. М. Сенченко, В. А. Ташматов, Ю. Г. Яцик та

інших, у яких досліджувалися проблеми допиту малолітніх та неповнолітніх осіб, у тому числі й питання виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб. Крім того, авторці під час роботи над дисертацією доцільно було би врахувати положення таких нормативно-правових актів, як «Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність», затверджене спільним наказом Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України та Міністерства соціальної політики України від 01.06.2023 № 150/445/2077/5/187 (в редакції від 31.05.2024) та «Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги», затверджене спільним наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України та Офісу Генерального прокурора від 07.02.2023 № 493/5/67/32.

Водночас, слід наголосити, що висловлені зауваження не впливають суттєво на загальну високу оцінку дисертаційної роботи Н. М. Проданець, а насамперед характеризують складність і актуальність досліджуваної теми.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація «Тактика виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб під час досудового розслідування» є актуальною, самостійною, завершеною, кваліфікаційною науковою працею, містить нові науково обґрунтовані результати проведених авторкою досліджень, які характеризуються єдністю змісту і в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для науки кримінального процесу та криміналістики, відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12 та 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567 (із змінами), а її авторка, Проданець Наталія Миколаївна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата

юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент

Провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблемних питань поліцейської
діяльності факультету підготовки
фахівців для підрозділів поліції
Луганського навчально-наукового
інституту імені Е. О. Дідоренка
Донецького державного університету
внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор

Володимир КОВАЛЕНКО

Підпис Коваленка Володимира Вікторовича

ЗАСВІДЧУЮ

М.В.О. Морозова
В.С.Д.

Володимир Коваленко

<p>ПІДПИС <i>Коваленка</i> ВІЗАСВІДЧУЮ (ПІБ)</p> <p>Учений секретар секретаріату Вченої ради Донецького державного університету внутрішніх справ <i>В.С.Д. Морозова</i></p> <p>«06» <i>травня</i> 2024 р.</p>
